

УДК 341.218.3

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2022-1-2.13>**Мамонтов І. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури
ORCID: 0000-0002-7040-6247

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ПРОСТІР РЕГУЛЮВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

INTERNATIONAL LEGAL SPACE FOR REGULATION OF CONSTRUCTION ACTIVITIES

У статті досліджено сукупність міжнародно-правових актів універсального і регіонального характеру, які регулюють будівельну діяльність. Доведено, що міжнародне публічно-правове регулювання будівельної діяльності сформоване універсальними актами міжнародних урядових організацій, а також на міжнародному регіональному рівні – актами наднаціонального законодавства Європейського Союзу. Відповідно, регіональний сегмент міжнародно-правового регулювання будівельної діяльності не вичерпується актами Європейського Союзу, проте в умовах реалізації політичної стратегії європейської інтеграції для України акти Європейського Союзу мають одночасно з універсальними міжнародно-правовими актами, головне значення у перспективі імплементації. У статті подано характеристику джерел міжнародного публічно-правового регулювання будівельної діяльності, де виділено і здійснено аналіз таких категорій міжнародно-правових джерел, як конвенції, рекомендації та інші акти. Зокрема здійснено аналіз таких актів, як конвенції Міжнародної організації праці: Конвенція про безпеку та гігієну праці у будівництві, Конвенція про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище, Рекомендація щодо житлового будівництва для працівників та інші. Надано характеристику директивам Європейського Союзу, що регулюють будівельну діяльність. Розкрито нормативні положення даних актів, у яких представлено вимоги до порядку спорудження об'єктів будівництва, умови проведення будівельної діяльності, особливості відповідальності за порушення будівельних вимог та інші положення. Окремий блок дослідження представляє приватно-правова сфера регулювання будівництва. Досліджено економічні і адміністративні особливості регулювання будівельної діяльності. Показано, що походження таких норм є результатом діяльності неурядових міжнародних організацій і звичаями у сфері контрактно-комерційної діяльності в будівництві, зокрема Міжнародної федерації інженерів-консультантів (FIDIC). У статті доведено, що перспективи кодифікації українського будівельного законодавства повинні бути засновані на імплементації міжнародно-правових норм регулювання будівельної діяльності.

Ключові слова: будівельне право, кодифікація, імплементація законодавства, міжнародно-правове регулювання, будівельна діяльність.

The article examines the totality of international legal acts of a universal and regional dimension that regulate construction activities. It was proved that the international public legal regulation of construction activity is formed by universal acts of international governmental organizations, as well as at the international regional level – by acts of supranational legislation of the European Union. Accordingly, the regional segment of the international legal regulation of construction activity is not limited to the acts of the European Union, however, in the context of the implementation of the political strategy of European integration for Ukraine, the acts of the European Union, along with the universal international legal acts, are of primary importance in terms of implementation. The article gives a description of the sources of international public law regulation of construction activities, where such categories of international legal sources as conventions, recommendations and other acts were identified and analyzed. Inter alia, an analysis of such acts as the International Labor Organization Conventions: Safety and Health in Construction Convention, Occupational Safety and Health Convention, Workers' Housing Recommendation and others was made. The characteristic of the directives of the European Union regulating construction activity is given. The regulatory provisions of these acts, which present the requirements for the construction of construction objects, the conditions for conducting of construction activities, the specifics of liability for violation of construction requirements and other provisions are explained. A separate section of research focuses on the private law sphere of construction regulation. The economic and administrative features of the regulation of construction activities are analyzed. It is shown that the origin of such norms is the result of the activities of non-governmental international organizations and customs in the field of contract commercial activities in construction, in particular, the International Federation of Consulting Engineers (FIDIC). The article proves that the prospects for the codification of Ukrainian construction legislation should be based on the implementation of international legal norms for regulating of construction activities.

Key words: construction law, codification, implementation of legislation, international legal regulation, construction activity.

Найближчою перспективою в українській післявоєнній політиці є відбудова глобальних руйнувань житлового фонду та інфраструктурних і промислових об'єктів, завданих російським широкомасштабним воєнним вторгненням. Відновне будівництво несе у собі нові виклики, пов'язані не тільки з модернізацією технологій спорудження, але і удосконалення законодавчого забезпечення містобудування та будівельної галузі загалом. З іншого боку – в умовах інтенсифікації глобалізованих економічних процесів важливе місце слід відвести нормам міжнародного (як публічного, так і приватного) права, які формуються у процесі консолідації правових звичаїв та спільних суспільних потреб і виражаються у міжнародних актах. Потрібно зазначити, що для сучасної української правозастосовної практики даний процес має суттєве значення в умовах європейської інтеграції та підвищення стандартизації виробництва, що безпосередньо стосується будівельної діяльності. Гармонізації норм національного законодавства у сфері будівництва з міжнародними нормами і стандартами є важливим елементом посилення конкурентоздатності будівельної сфери, а також інвестиційної привабливості українських об'єктів будівництва. Саме цим обумовлюється актуальність наукових досліджень сучасних особливостей міжнародно-правового регулювання будівельної діяльності. Водночас і положення Угоди про асоціацію України з ЄС створюють для України зобов'язання щодо підвищення національних норм і стандартів у сфері забезпечення енергозбереження та енергоефективності будівель і споруд, відповідно п. -і- ст. 228 шляхом формування політики щодо енергоефективності та структури права і нормативно-правової бази з метою досягнення значного прогресу відповідно до стандартів ЄС. Зазначене вище формує актуальну наукову проблематику навколо сучасних особливостей міжнародно-правового регулювання будівельної діяльності в умовах перспектив модернізації національного законодавства.

Актуальність дослідження міжнародно-правових особливостей регулювання будівельної діяльності підтверджується доктринальними положеннями вчених. Зокрема О.В. Стукаленко слушно зазначає, що ратифікація вищезгаданої Угоди про асоціацію з Європейським Союзом вплинула на подальший розвиток України як високорозвиненої, правової, цивілізованої держави з високими європейськими стандартами життя та адаптованою системою законодавства відповідно до *acquis communautaire*. Визначений напрям став пріоритетною складовою правової реформи в Україні, в основу якої був покладений системний розвиток національної нормативної бази як гармонійної складової міжнародного нормативного простору. Серед першочергових пріоритетів був визначений напрям розроблення

національних технічних правил та стандартів у будівельній галузі, гармонізованих з європейськими та міжнародними положеннями, основу яких було визначено Директивою Ради Європи 89/106/ЄЕС від 21 грудня 1988 р. «Про зближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів стосовно будівельних виробів». З метою впровадження визначених положень Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства було розроблено та схвалено низку планів імплементації деяких актів законодавства ЄС та узгодження з їх положеннями будівельних норм і національних стандартів. О.В. Стукаленко акцентує увагу на тому, що наближення визначених положень будівельного законодавства до відповідних законодавчих актів Європейського Союзу сприятиме адміністративно-правовому забезпеченню всебічного захисту прав і свобод людини. У процесі впровадження взаємопов'язаного комплексу європейських технічних правил, стандартів та нормативів (EUROCODE) у будівельну галузь була визначена планова стратегія перезавантаження будівельного законодавства в напрямі побудови оновленої моделі будівельної галузі [1, с. 5].

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження міжнародно-правових особливостей регулювання будівельної діяльності останнім часом представлене науковими роботами таких вчених, як І.А. Годдард, В.І. Дмитренко, І.А. Лагунова, В.Л. Качурінер, О.М. Непомнящий, О.В. Медведчук, В.Ф. Опришко, Р.Є. Савіцький, В.В. Слончак, О.В. Стукаленко, І.В. Сухоставець та інших. Зазначені вчені і дослідники подають аналіз окремих напрямів міжнародно-правового регулювання будівництва, здебільшого у актах ЄС, водночас малодослідженою залишається проблематика не тільки європейського міжнародно – правового регулювання будівництва, а і посередництвом актів універсального характеру не на міжнародно-регіональному, а на повному міжнародному рівні, водночас у контексті міжнародно-правового аналізу неадекватно дослідженими залишаються аспекти приватно-правового міжнародного регулювання будівництва, джерелом яких є профільні міжнародні неурядові організації. Комплекс цих питань потребує системного взаємопов'язаного дослідження.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є дослідження особливостей міжнародно-правового регулювання будівельної діяльності. Завданням статті є дослідження характеристика публічно-правової і приватно-правової сфери будівництва у міжнародних актах універсального і регіонального характеру, визначення перспектив удосконалення національного будівельного законодавства у контексті міжнародно-правового простору регулювання даної сфери суспільних відносин.

Методи дослідження. Головним методом, що був застосований у дослідженні, є порівняльно-правовий метод, який дозволив проілюструвати різновиди міжнародних актів у регулюванні будівельної діяльності, порівняти їх регуляторні функції та інші характеристики. Окрім нього також знайшли своє застосування такі методи, як доктринальний, системний, формально-юридичний та історико-правовий методи, які відповідно надали можливість розкрити доктрини вчених у даній правовій галузі, систему міжнародно-правового регулювання будівництва (публічно-правова і приватно-правова сфери), сутність і зміст норм міжнародних актів та генезу їх формування та ухвалення.

Результати дослідження. Дослідження доктрин вчених та міжнародних актів, що регулюють правила і стандарти проведення будівельної діяльності, дають підстави стверджувати, що міжнародні норми регулюють суспільні відносини у сфері будівництва відповідно галузей міжнародного права: у публічно-правовій і приватно-правовій сферах.

Міжнародна публічно-правова сфера регулювання будівельної діяльності представлена актами універсального і регіонального характеру, серед яких норми акти міжнародних організацій. Універсальність таких актів виражена першочергово у міжнародних конвенціях і рекомендаціях, що присвячені урегулюванню питань безпеки будівництва як процесу спорудження будівель та подальшого їх безпечного використання. У цьому контексті насамперед потрібно відзначити конвенції та рекомендації Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) і Міжнародної організації праці (далі – МОП).

Міжнародно-правове регулювання будівельної діяльності здійснюється як загальними для виробничого процесу і будівництва актами, так і спеціальними. Зокрема, як констатує В.Л. Качурінер, статут ООН містить норми, які сприяють утвердженню рівності націй, економічному прогресу всіх народів. Їх ігнорування членами ООН варто розглядати як порушення норм міжнародного права. Особливо велике значення для розвитку міжнародно-правових відносин економічного співробітництва у сфері виробництва мають акти Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) і Європейської економічної комісії ООН. Ці міжнародні організації чимало уваги приділяють питанням організації міжнародного співробітництва у сфері виробництва. У жовтні 1946 р. в Лондоні відбулося спільне засідання Комітету з координації стандартів і делегатів 25 країн, на якому прийнято рішення щодо створення Міжнародної організації зі стандартизації (The International Organization for Standardization – ISO). Бурхливий технічний прогрес, застосування нових матеріалів і технологій, розвиток міжнародних наукових, технічних та економічних зв'язків, зростання матеріальних потреб суспільства – усе

це змусило керівні органи ISO та Міжнародної електротехнічної комісії (автономна організація в складі ISO – IEC), теоретиків і практиків стандартизації, представників промислових та академічних кіл держав-членів ISO/IEC серйозно замислитись над перспективами стандартизації та її роллю в нових умовах господарювання. Міжнародна стандартизація з кожним роком набуває все більшого розвитку [2, с. 192]. Отже, стандартизація промисловості стала лейт-мотивом міжнародно-правової діяльності міжнародних урядових і неурядових організацій, що створило платформу для формування принципів правової регламентації будівництва у розвинених країнах.

Значний внесок у розвиток і конкретизацію міжнародно-правових норм і стандартів у будівельній діяльності внесли акти МОП. У сфері регулювання суспільних відносин щодо безпеки будівельної діяльності основоположне значення має Конвенція МОП про безпеку та гігієну праці у будівництві № 167 [3], положення яких охоплюють всі види будівельної діяльності, а саме: будівництво, цивільне будівництво, монтажні й демонтажні роботи, куди входять будь-які процеси, операції або транспортування на будівельному майданчику, від підготовки майданчика до завершення об'єкта. У рамках положень Конвенції, зокрема статті 10 та інших норм встановлюється порядок реалізації безпеки і гігієни на будівництві, зокрема шляхом того, що на будь-якому робочому місці працівники мають право і зобов'язані брати участь у забезпеченні безпечних умов праці тією мірою, наскільки вони контролюють обладнання та методи праці, і висловлювати свою думку щодо здійснюваних робочих процедур, якщо вони можуть впливати на безпеку та гігієну праці. Різноманітні заходи забезпечення гігієни та безпеки на будівництві, висвітлені у Конвенції, за її положеннями повинні бути імplementовані у національне законодавство, приміром, згідно статті 5 відповідно до процедур, визначених національними законодавством чи правилами, уряди країн вживають заходів для забезпечення співробітництва між роботодавцями і працівниками з метою сприяння безпеці та гігієні праці на будівельних майданчиках.

Також однією з базових конвенцій МОП у цій сфері є Конвенція № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище, що прийнята 22 червня 1981 року. Конвенція визначає сфери діяльності національної політики та комплекс заходів, що передбачає створення центрального органу та системи інспекцій, повноважних здійснювати контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, координацію дій між ними та іншими суб'єктами, встановлення умов проектування, будівництва та планування підприємств, введення їх в експлуатацію, запровадження дозвільної системи для виробничих процесів, речовин і агентів, які можуть негативно

вплинути на життя і здоров'я працівників, проведення розслідування нещасних випадків, що трапилися на виробництві, тощо [4; 5].

Окрім цих актів, суттєве значення для міжнародно-правового регулювання будівельної діяльності має Рекомендація МОП щодо безпеки та гігієни праці у будівництві № 175 [6], у положеннях якої встановлюється, що національні законодавства чи правила повинні передбачати, що роботодавці та особи, які працюють не за наймом, несуть спільний обов'язок забезпечувати безпечно й здорове робоче місце і дотримуватись приписаних заходів безпеки та гігієни праці. Дана Рекомендація покладає зобов'язання на держави-учасниці щодо відповідальності роботодавців за надання працівникам потрібні засоби, котрі дають їм змогу використовувати індивідуальні засоби захисту, і роботодавець повинен забезпечувати правильне застосування їх. У положеннях Конвенції такий захист забезпечується стандартами захисного обладнання та захисного одягу, які повинні відповідати стандартам, встановленим компетентним органом влади з урахуванням, в міру можливості, ергономічних принципів. Отже, ця Рекомендація разом із іншими наведеними міжнародними актами, рекомендує пакет міжнародних стандартів щодо захисту працівників на будівництві, а імплементація цих положень створює прями зобов'язання для країн-учасниць.

Водночас інший акт МОП – Рекомендація щодо житлового будівництва для працівників № 115 [7], врегульовуючи в цілому суспільні відносини навколо житлового будівництва для працівників, встановлює мінімальні житлові норми для забезпечення надійності будови, розумних архітектурних вимог, санітарних умов та вигод, а також вживати відповідних заходів щодо дотримання цих норм. У цій Рекомендації встановлюється мінімальний стандарт житлових норм для працівників, зокрема: а) мінімального розміру житла на людину або на сім'ю з належним урахуванням потреби забезпечити кімнати достатніх розмірів, що визначається за одним або більше параметром; б) постачання питної води в будинках працівників у кількості, достатній для забезпечення всіх особистих і домашніх потреб; с) неодмінних систем каналізації та прибирання відходів; d) відповідного захисту від спеки, холоду, вологи, шуму, пожежі й тварин, що поширюють захворювання, і особливо комарів; е) потрібних санітарних конструкцій та обладнання для прання, вентиляції, кухонного обладнання та приміщення для зберігання речей, а також природного та штучного освітлення; f) мінімального ступеня ізоляваності тощо. Важливими положеннями даної Рекомендації слід також відзначити особливості реалізації заходів підвищення ефективності будівництва та міжнародні стандарти міського, сільського та районного планування.

Отже, охарактеризовані та інші міжнародні конвенції і рекомендації універсального характеру сформували правове поле для національного законодавства країн щодо таких основних напрямів регулювання, як стандартизація будівництва, а також безпека та гігієна будівництва, ергономічність та ефективність будівель і споруд.

Окрім універсальних міжнародно-правових актів, значний сегмент у міжнародно-правовому просторі будівництва належить також і актам регіонального характеру, провідне місце з яких відводимо актам Європейського Союзу (далі – ЄС). Система цих актів та перспективи їх імплементації в українське галузеве законодавство системно та детально представлені у монографії О.В. Стукаленко [1], проте окремі положення наднаціональних будівельних норм і стандартів ЄС доцільно охарактеризувати у контексті спільних особливостей компонентів таких специфічних форм законодавства.

Дані особливості полягають у тому, що у міжнародних нормах чітко видима межа між компонентами будівельного законодавства є великою рідкістю, не кажучи вже про її документальне оформлення. Найбільшу складність у цьому сенсі є будівельне законодавство Європейського Союзу, оскільки його відправною точкою є не національне, а наднаціональне законодавство. Причому союзне законодавство обмежується лише регулюванням у галузі будівельних матеріалів та виробів, що використовуються у будівництві будівель та споруд, залишаючи технічні та адміністративні питання проектування, будівництва, експлуатації та оцінки нормативної відповідності самих будівель та споруд у віданні союзних держав. Виняток становлять так звані Єврокодекси – європейські стандарти з проектування несучих конструкцій – які мають після адаптації країнами-членами ЄС стати частиною національного будівельного законодавства [8, с. 54].

Для інтенсифікації даного процесу в ЄС створена максимальна прозорість прийняття технічних стандартів та регламентів, зокрема, регулюванню питань обміну інформацією при прийнятті технічних регламентів і стандартів бала присвячена Директива (ЄС) № 83/189 ЄЕС від 28.03.1983 р. про встановлення процедури надання інформації у сфері та раціональності вона була скасована Директивою (ЄС) №94/34/ЄС від 22.06.1998 р., яка отримала аналогічну назву. Згодом положення останньої були поширені на послуги Інформаційного Суспільства, у зв'язку з чим вона зазнала змін, внесених Директивою (ЄС) №98/48/ЄС від 22.06.1998 р. про встановлення процедури надання інформації у сфері технічних стандартів та регламентів, а також правил послуг інформаційного суспільства [9].

Отже, міжнародне публічно-правове регулювання будівельної діяльності створює правовий простір для забезпечення таких основоположних для будівництва регуляторних інструментів,

як обмеження та вимоги щодо безпеки процесу будівництва і будівельної продукції, гігієни будівельного процесу, ергономічних умов, відповідальності за порушення таких норм і стандартів, а також екологічних стандартів будівництва. Водночас міжнародна приватно-правова сфера здебільшого спрямована на реалізацію будівельного процесу та економічну складову будівництва, що регулюється як нормами звичаєвого права, так і правилами профільних міжнародних неурядових організацій.

Із цього приводу В.А. Канашевський, розглядаючи міжнародні звичаї, розмежовує міждержавні звичаї та звичаї міжнародної торгівлі (чи звичаї ділового обороту), що склалися на практиці міжнародної торгівлі між приватними суб'єктами – учасниками ділового обороту [10, с. 457]. Концепція, яка запропонована В.А. Канашевським, узгоджується з недержавним походженням транскордонного договору будівельного підряду як збірника звичаїв та нормативного регулятора, що створюється та існує незалежно від волі держави, водночас застосовується в окремій галузі підприємницької діяльності [11, с. 211]. Транскордонний договір будівельного підряду має ознаки звичаю міжнародної торгівлі: загальнообов'язковість, загальновизнаність, широка популярність та несуперечність загальним принципам сумлінності та чесної ділової практики [10, с. 461].

У цьому контексті слід підтримати позицію І.О. Годдард про місце транскордонного договору будівельного підряду у системі нормативних регуляторів, яке, на погляд вказаного автора, визначається дедалі актуальнішим нині «автономним» підходом до сутності трансграничного договору будівельного підряду як недержавного нормативного регулятора відносин. Зазначений підхід отримав свій розвиток на підставі концепцій існування, поряд з міжнародно-правовою та національно-правовою, певної «автономної» системи нормативного регулювання, до якої входять нормативні регулятори міжнародних комерційних приватноправових відносин: так званого «м'якого права», «*lex mercatoria*», субправа, глобального права та інших концепцій існування недержавної системи нормативних регуляторів. Зазначені концепції такого роду в системі нормативного регулювання транскордонної комерційної діяльності виділяють певну сукупність недержавних регуляторів, що створюються асоціаціями, об'єднаннями, спілками

учасників транскордонного ділового обороту, незалежними від міжнародних та національних правових джерел, що розвиваються і використовуються паралельно з ними, не забезпечені імперативною силою закону та мають автономне недержавне походження [11, с. 212]. У цьому сенсі недержавна правова природа транскордонного договору будівельного підряду виражена власне такими властивостями.

Формування і використання міжнародних підходів та проформ типових контрактів у сфері будівництва здійснюється зокрема зусиллями Міжнародної федерації інженерів-консультантів (FIDIC), яка здійснює розробку міжнародно визаних типових форм договорів (зокрема, контрактів FIDIC); забезпечення професійного статусу інженера-консультанта в межах будівництва з використанням контрактів FIDIC; впровадження міжнародних стандартів у процедури закупівлі робіт та послуг, які містять ознаки інтелектуальної діяльності, та системи управління якістю на всіх етапах життєвого циклу об'єкту будівництва [12, с. 26].

Висновки. Таким чином, міжнародно-правовий простір регулювання будівельної діяльності охоплює публічно-правову і приватно-правову сфери будівництва. Публічно-правова сфера представлена актами міжнародних урядових організацій та наднаціонального законодавства ЄС, у яких відображено приписи щодо вимог до процесу спорудження об'єктів будівництва, умов проведення будівельної діяльності, відповідальності за порушення будівельних вимог тощо. Дані вимоги і умови носять рамковий характер і стосуються таких особливостей дотримання принципів будівельного процесу, як безпека будівель і спорудта будівельних матеріалів, безпека і гігієна проведення будівельних робіт, екологічність будівництва та будівельної продукції. Водночас приватно-правова сфера регулювання охоплює в основному економічні і адміністративні аспекти регулювання, що реалізуються актами неурядових міжнародних організацій і звичаями у сфері контрактно-комерційної діяльності. Для національного українського будівельного законодавства дані положення мають виключне значення у контексті формування принципів перспектив кодифікації будівельного законодавства з урахуванням їх імплементації поряд із ефективними зарубіжними кодифікованими моделями будівельного законодавства, що виступає перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Стукаленко О. В. Адміністративно-правове забезпечення будівельної галузі : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2016. 376 с.
2. Качурінер В. Л. Міжнародно-правові інструменти регулювання сфери виробництва. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 4. С. 192–196.
3. Конвенція про безпеку та гігієну праці у будівництві № 167 від 20.06.1988 р. Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_021#Text

4. Конвенція про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище № 155 від 22.06.1981 р. Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text
5. Акти Міжнародної організації праці з безпеки та гігієни праці загальний огляд. *Офіційний веб-сайт Національної служби посередництва і примирення*. URL: <https://nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-8/20-zagalnij-rozdil/zagalna-kategoriya-5/33-akti-mizhnarodnoji-organizatsiji-pratsi-z-bezpeki-ta-gigieni-pratsi-zagalnij-oglyad>
6. Рекомендація щодо безпеки та гігієни праці у будівництві № 175 від 20.06.1988 р. Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_094#Text
7. Рекомендація щодо житлового будівництва для працівників № 115 від 7 червня 1961 року. Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_244#Text
8. Техническое регулирование в строительстве. Аналитический обзор мирового опыта : Snip Innovative Technologies ; рук. Серых А. Чикаго : SNIP, 2010. 889 с.
9. Дмитренко В. І. Міжнародний та вітчизняний досвід нормативно-правового забезпечення діяльності підприємств будівельної галузі. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8170>
10. Канашевский В. А. Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизионное регулирование. М. : Волтерс Клувер, 2008. 608 с.
11. Годдард И. А. Международно-правовое и национально-правовое регулирование трансграничного строительного подряда. *Ленинградский юридический журнал*. 2018. № 3. С. 204–217.
12. Сухоставець І.В. Правове регулювання забезпечення контролю якості будівництва за договорами підряду: міжнародні норми та українські реалії. *Форум права*. № 05. 2020. С. 24–35. URL : https://forumprava.pp.ua/files/024-035-2020-5-FP-Sukhostavets_5.pdf